

КОМУНІКАТИВНА СПЕЦИФІКА СПОНУКАЛЬНИХ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті з'ясовано комунікативну специфіку спонукальних еліптичних конструкцій в політичному дискурсі. Описано сконденсовані структури та виявлено їх комунікативний потенціал.

Ключові слова: комунікативна специфіка, спонукальні еліптичні конструкції, синтаксична компресія, політичний дискурс.

Когнітивно-комунікативні аспекти дослідження синтаксичних засобів пов'язані з вивченням семантики й функцій мовних одиниць, з прийомами їх композиції у тексті, добором і спеціалізацією в реальних ситуаціях спілкування.

Мова – система схем, які реалізуються в мовленні, але мовлення це не пасивне відображення мовної системи. У мовленнєвій діяльності виявляється творча природа людини не тільки в доборі найбільш ефективних засобів, але й у здійсненні певних дій над ними з метою їх зміни та удосконалення. «Реалізація мовної моделі в конкретних умовах мовленнєвої ситуації супроводжується різноманітними видозмінами, перетвореннями, ускладненнями, що виявляються у порядку слів, інтонації, лексичному наповненні, редукції компонентів, семантичних нашаруваннях» [2, 49].

Мова змінюється в мовленні залежно від умов конкретного акту комунікації, коли певні чинники не тільки включаються у процес спілкування, але й впливають на конкретні форми мовленнєвих утворень (висловлень), формують їх, зокрема увагу мовознавців привертають різні аспекти функціонування спонукальних еліптичних конструкцій.

Цій проблемі присвячено дослідження українських мовознавців А.Загнітка, П.Дудика, І.Вихованця, І. Попової, К.Серажим, С.Харченко, О.Нарушевич-Васильєвої, Н.Дзюбак, однак постає потреба осмислити функціонування спонукальних еліптичних речень у політичному дискурсі в комунікативному аспекті, це і зумовлює *актуальність дослідження*.

Аналіз комунікативної специфіки спонукальних еліптичних конструкцій у політичному дискурсі – *мета* нашої розвідки, втілення якої передбачає розв'язання таких *завдань*: висвітлити комунікативну специфіку еліптичних конструкцій спонукальної модальності; з'ясувати комунікативний потенціал сконденсованих структур у політичному дискурсі.

Політичний дискурс відображає боротьбу різних сил за володіння владою, що визначає особливості комунікативних дій у його межах. В основі комунікативних актів політичного дискурсу – намагання впливати на співрозмовника, цим визначається експлікована або імплікована сугестивність, переважає над інформативністю. Боротьба за владу є основною темою і рушійним мотивом цієї сфери спілкування.

Під політичним дискурсом ми розуміємо зв'язний, вербально виражений текст (усний або письмовий) у сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками, узятий у політичному аспекті подій, який бере участь у соціальній взаємодії політичних інститутів і відображає механізм їх політичної свідомості.

«В основі кожної синтаксичної одиниці повинна бути конструкція, побудована певним чином, яка вступає в синтаксичні відношення з іншими одиницями, тобто синтаксис повинен бути формальним. Будь-яка синтаксична одиниця має певний зміст, тому синтаксис повинен поставати семантичним. Синтаксичним одиницям притаманні певні функції, які реалізуються в процесі функціонування мови, тому синтаксис повинен бути функціональним. Функціонування відбувається з метою комунікації, тому синтаксис повинен бути комунікативним» [10, 4].

Під час комунікації висловлювання є, з одного боку, результатом або продуктом комунікації, а з другого — предметом передачі, тобто посланням. Висловлювання — це мінімальний мовленнєвий твір, який за формою збігається з граматичним реченням, але який включений у мовленнєву ситуацію, тобто який співвідноситься з конкретною неповною реальністю, що має конкретне комунікативне завдання, яке відображає як постійні, так і змінні ситуативні фактори, і в силу цього є мінімальною комунікативною одиницею мовлення [15].

Висловлювання становить лінгвістичну цілісність, що має зміст. Текст — це також висловлювання, але й кожна фраза його, навіть ізольована фраза є також висловлюванням. Висловлюванням може бути окреме речення і навіть речення-слово. *Адресант*, перший суб'єкт комунікації, надсилає *адресату*, іншому суб'єкту комунікації, повідомлення. Адресат є одночасно

одержувачем повідомлення. *Повідомлення* (контекст) — рухомий елемент схеми. Для того, щоб воно могло виконувати свої функції, необхідно, щоб контекст, про який іде мова, сприймався адресатом, тобто щоб він мав спільну для адресанта й адресата соціально-культурну основу. *Код повідомлення* — інструмент передачі повідомлення. Адресат, якщо він хоче зрозуміти повідомлення, повинен його розкодувати, тобто зрозуміти, куди відсилає його висловлювання (референція), і, зрештою, *контакт* — фізичний канал і психологічний зв'язок між адресантом і адресатом, що зумовлюють можливість установити і підтримати комунікацію.

Комунікативна ситуація включає такі компоненти: 1) мовленнєве спонування (більш вузькокомунікативний намір, інтенція); 2) обставини дійсності, за яких відбувається акт спілкування; 3) взаємини між комунікантами, кожний з яких має певну соціальну роль.

Взаємодія людей у різних соціальних сферах спричиняє утворення стійких соціальних відносин, які розглядаються як система нормованих взаємодій між партнерами на основі спільної платформи. Спільною платформою в конкретному комунікативному акті є розуміння мовцем власної соціальної ролі і соціальної ролі співбесідника, оскільки спілкування відбувається на тлі соціальної взаємодії індивідумів. Ось чому мовець змушений вибирати мовні засоби, підпорядковуючись вимогам, які накладає на нього власна соціальна роль і соціальна роль співбесідника [11].

Механізм комунікативної організації речення зрозумілий в умовах реальної комунікативної діяльності. Передавання інформації зазвичай не обмежується лише елементарним повідомленням, а реалізується комунікативним блоком, за рахунок чого кожна елементарна смислова одиниця є лише фрагментом у загальному ланцюгові спілкування. Окремі речення — як частини більш складного мовленнєвого комплексу — поєднуються певними відношеннями одне з одним. З одного боку, це відношення суто граматичні, в основі яких лежать різноманітні зв'язки, а з іншого — суто смислові відношення, які виникають із самої інформації повідомлення.

З огляду на те, що політичний дискурс спонукальний за своїм характером, зауважимо, що серед спонукальних конструкцій, що активно функціонують у мовленнєвій практиці досить продуктивними є еліптичні реалізації, а будь-яка політична комунікація керується двома принципами: принципом економії для адресанта і принципом зрозумілості для адресата.

Вплив цих чинників на мовленнєві утворення (висловлення) виявляється передусім у тому, що вони здатні створювати умови, коли стає непотрібним словесне вираження певної сфери дійсності. Таким чином, окремі елементи мовленнєвого ланцюжка випадають, але випадає лише словесна оболонка, звукова форма, а лексична одиниця, яка виконує номінативну функцію під час спілкування, залишається. Виникають так звані неповні конструкції.

У численних працях русистів й українців запропоновано різні підходи до інтерпретації семантики, структурної організації еліптичних речень. Одні мовознавці (О.Пешковський, О.Сковородников) усі неповні за змістом речення кваліфікують як еліптичні [12;14]. Основою класифікації вважаються чинники, які забезпечують лексико-семантичну визначеність еліптичного дієслова. Інші лінгвісти (Г. Золотова, І.Божок) розгортають, умотивовуючи, ідею про потребу переосмислення речення як дієслівного утворення, тлумачать еліптичні речення як двоскладні структури з некоординованими головними членами, а термін *еліптичні речення* використовують як синонімічний до *неповних контекстуальних речень* [9; 1]. Ще інша група дослідників (П. Дудик, В. Голоюх) виокремлює еліптичні речення з-поміж інших неповних як особливий структурний різновид [3; 5; 6], вважаючи, що уявлення про відсутній елемент їхньої структури «безпосередньо впливає з лексико-граматичних особливостей цих речень, підказується їх значенням і формою» [6, 3]. Деякі мовознавці розширюють межі явища еліпсації, відносять до них навіть структури з нульовим дієсловом-зв'язкою *бути* [16]; окремі синтаксисти кваліфікують еліптичні конструкції як специфічні факти мовленнєвої економії, оперуючи терміном *монорема* — синтаксичною структурою, яка з погляду актуального членування містить комунікативний мінімум — одну тему й одну рему [17].

Вагомий внесок у розвиток теорії неповного речення зробив П. С. Дудик, віднісши ці структури до розмовної стихії мовлення, якому більшою мірою притаманні явища синтаксичної конденсації, компресії (ущільнення). Неповні речення він розглядає насамперед як своєрідні засоби вираження думок і почуттів, у яких відсутня ланка не висловлюється, але в той же час фіксується свідомістю, є зрозумілою. «Пропуск таких частин не тільки узгоджується з комунікативною метою речення, а й вагомо допомагає досягнути її найбільш природним, доцільним і зручним способом» [7, 136]. За його теорією, синтаксичну неповноту речення може

спричиняти опущення будь-якого члена, крім означення. Останнє він вважає суто факультативним складником речення, що не знаходить у ньому (реченні) граматичної опори.

У нашій розвідці за еліптичні речення правлять синтаксичні одиниці з невербалізованими (імпліцитними), переважно ядерними компонентами, які не потребують ні контекстуальної, ні ситуативної компенсації і становлять, на думку П.Дудика, особливий структурний різновид неповних речень.

Тенденція вважати неповні речення ефективним засобом економії мовних категорій, що сприяє скороченню часу розмови і процесу взаєморозуміння, набула значного поширення. Її підтримали Г.Інфантова, Г.Колшанський та інші дослідники.

В україністиці останніх років була висловлена думка, яка спричинює не до звуження еліптичних структур, а, навпаки, до їх розширення. І.Вихованець називає еліптичними тільки такі конструкції, в яких не вжито підмета або присудка. При цьому він зауважує, що еліптичні речення стосуються тільки двоскладного речення [2, 105], у яких нульовими виступають лише головні члени.

У текстах політичного дискурсу вживаються еліптичні конструкції спонукального характеру, які складаються здебільшого з двох частин: перша частина із залежними словами у давальному відмінку зі значенням непрямого об'єкта, адресата дії, друга – іменник у знахідному відмінку зі значенням прямого об'єкта. Таким поєднанням відмінкових форм «підказується» відсутність дієслова зі значенням «давати, надавати», наприклад: *Порядність, професіоналізм, патріотизм – Україні* (девіз Партії промисловців України); *Гривні – вільне плавання* (Голос України, 27.11.2009); *Будівництву житла – законодавче забезпечення* (Урядовий кур'єр, 13.02.2010). Як синтаксичну компресію на рівні простого речення і явище мовленнєво-узусного вияву як її різновиду, прямо співвіднесеного з усією синтаксичною системою мови, кваліфікує ці побудови А. Загнітко, вказуючи, що синтаксичною компресією репрезентуються певні площини закону мовленнєвої економії, яка пов'язана з лаконічністю, стислістю і якою засвідчується постійна динаміка в українському синтаксисі [8, 138 – 139].

Тенденція політичної мови до консолідації, до використання обмеженого набору мовних засобів, установка на максимальне виявлення змістової сторони висловлення виявляються в так званій синтаксичній компресії, або синтаксичній конденсації. Під **синтаксичною компресією** зазвичай розуміють збільшення кількості інформації на одну одиницю плану вираження. Різноманітні види і способи компресії регулюються особливими правилами, які визначаються семантичною й формальною структурою тексту загалом і попереднього речення зокрема. Прагнення до усунення надлишковості, до скорочення тексту без втрати інформації – виразна комунікативна риса політичного дискурсу. Вияв компресії можемо спостерігати в таких конструкціях: *31 березня вибори; Час приймати рішення; Це наші діти. Вони житимуть в країні, яку ми збудуємо. За нову генерацію!; Вгору до процвітання, або нікуди!; Шляхом до Європи!* тощо.

Крім прагматичних намірів, у висловленні також відображено ставлення мовця до дійсності, слухача, змісту висловлюваного. Усе це зумовлює актуалізацію певного компонента, формує комунікативну структуру речення.

Комунікативна структура речення і порядок компонентів її основних складових оформлюються відповідно до комунікативних завдань та інформаційної мети висловлювання.

Комунікативна організація речення спрямована не на сферу мови, а на сферу мовлення. «Комунікативна організація речення визначається мовленнєвою ситуацією, а отже, зумовленим цією ситуацією комунікативним завданням» [2, 59]. Аналізуючи ізольоване речення, можна говорити про деяку структурну чи смислову неповноту будь-якого речення, але це створює певну штучність цього явища. Реалізуючись у мовленні кожне речення може відповідати декільком висловлюванням мовлення, тип який залежить від комунікативної мети. Формально-синтаксична неповнота речення повинна розглядатися як структурно-смислова мовна категорія на рівні функціонування у процесах мовлення [4, 4].

Ступінь і характер неповноти речення визначають, на думку І.О. Попової, такі чинники: а) функціональна спрямованість мовлення, його соціальні завдання загалом, настанова відповідно до цього на точність і фактичність викладення або на його образність, на емоційний вплив; б) конкретні структурно-функціональними форми висловлення: питання, відповідь, вираження почуттів, емоційна оцінка, констатація факту, повідомлення тощо; в) умови та форма перебігу мовлення й спосіб його викладу (значною мірою зумовлені соціальною спрямованістю мовлення) [13, 28].

Отже, «механізм комунікативної організації речення зрозумілий в умовах реальної комунікації» [4, 5], результатом якої є діалог чи монолог. У таких формах спілкування передавання

інформації не обмежується лише елементарним повідомленням, а реалізується комунікативним блоком. Окремі речення як частини більш складного мовленнєвого комплексу (монологу чи діалогу) взаємопов'язані синтаксичними відношеннями. З одного боку, це відношення граматичні, в основі яких лежать різноманітні зв'язки, а з іншого – смислові, які впливають із самої інформації повідомлення значень його компонентного складу, що формують його зміст.

Єдність змісту цих утворень досягається тоді, коли учасники комунікації дотримуються певних норм і правил, закладених в ілокуції носіїв мови. У таких умовах комунікативна мета кожного окремого висловлення відображається в його актуальному членуванні. Мовець у комунікативному акті намагається передусім передати найбільш інформативно важливу для нього частину, яка містить нові значення (рему), тоді як тема є менш значущою і задається засобами контексту чи ситуації. Залежно від того, як «встановлюється» тема в неповних реченнях, їх поділяють на контекстуально й ситуативно неповні речення.

Традиційно ситуативними вважають речення, пропущений член яких підказує ситуація. Такі речення переважно виявляються в діалогах. Мовець, «включений» в ситуацію бачить те, про що йдеться, ті предмети і дії-стани, які на нього діють і які він сприймає безпосередньо зором, слухом тощо. «На основі вражень від певних предметів і дій-станів, на підставі цих перших сигналів від них розвиваються другі сигнали у вигляді слів, які мовець удержує, фіксує у своїй свідомості і які виступають мислимими, хоч і безпосередньо лексично не вираженими членами відповідних неповних конструкцій» [6, 156].

Спонукаючи, комунікатор прагне згідно зі своїми потребами змінити реальну дійсність, а отже, оформлює свої комунікативні інтенції у вигляді певного смислового комплексу, який становить для комуніканта інформаційний центр, тобто є актуальним для мовця у конкретній ситуації. Це й засвідчує, підтверджує ситуація мовлення, яка виступає генератором комунікативних потреб мовця, та контекст.

Під час створення тексту сконденсовані структури використовуються як засоби зв'язку, які забезпечують єдність думки. Водночас вони полегшують процес сприймання тексту реципієнтом завдяки згортанню вторинної інформації, яка виступає допоміжною щодо інформації, релевантної для усвідомлення змісту повідомлення.

Отже, проблема згортання інформації не обмежується рамками оптимізації, а є проблемою людського спілкування як такого. Нерозривний зв'язок між згортанням і розгортанням зумовлений характером розвитку мови, дією в ній протилежно спрямованих сил. Перші прагнуть забезпечити надійність каналу комунікації за рахунок підвищення надлишковості мови (шляхом перефразувань, уточнень, аргументації), другі спрямовані на економію мовних засобів. Мова (як і багато інших аспектів людської діяльності) підпорядкована загальному закону – «принципу найменшого зусилля».

Раціональне спілкування в умовах політичного дискурсу можливе лише на оптимальному рівні згортання. Отже, комунікативне призначення конденсованих спонукальних структур полягає насамперед в оптимізації процесу передавання інформації від адресанта до адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божок І.А. Еллиптические предложения в современном русском языке : автореф. дис....канд. фил. наук: 10.02.01 / И.А. Божок. – М., 1989. – 18 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови : Синтаксис : підручник / І.Р. Вихованець. – К.:Либідь, – 1993. – 368 с.
3. Голоюх В.І. Еліптичні речення з неverbалізованими головними членами / В.І. Голоюх // Мовознавство. – 1982. – № 1. – С. 21 – 26.
4. Дзюбак Н.М. Структурно-комунікативні ознаки неповноти речення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н.М. Дзюбак. – К., 1999. – 19 с.
5. Дудик П.С. Еліптичні речення в українській мові / П.С. Дудик // Українська мова в школі. – 1958. – № 2. – С. 3 – 7.
6. Дудик П.С. Неповні речення в сучасній українській літературній мові / П.С. Дудик // Дослідження з синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1958. – С.129-260.
7. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення/ П.С. Дудик – К.: Наук. думка, 1973. – 288 с.
8. Загнітко А. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій / Анатолій Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць у 2 част. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Вип.11 – Ч. I. – С. 135 – 147.
9. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
10. Иванова Л.Л. Структурно-функциональный анализ простого предложения : Монография / Л.Л. Иванова. – К.: Вища школа, 1991. – 167 с.

11. Крысин Л. Г. О некоторых понятиях современной социальной лингвистики / Л.Г.Крысин // Язык и общество. — Саратов, 1977. — Вып. 4. — С. 3—19.
12. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. — 7-е изд. / А.М. Пешковский. — М.: Учпедгиз, 1956. — 511 с.
13. Попова И.А. Неполные предложения в современном русском языке / И.А. Попова // Труды Института языкознания АН СССР. — Т.2. — М., 1953. — С.3 — 136.
14. Сковородников А.П. Эллипсис как стилистическое явление современного русского языка: пособ. для спецкурса / А.П. Сковородников. — Красноярск: Изд-во Красноярск. гос. ун-та, 1978. — 95 с.
15. Черняховская Л. А. Информация и язык / Л.А. Черняховская // Сб. науч. тр. Моск. гос. пед. ин-та им. М.Тореза. — 1987. — Вып.284. — С. 57—65.
16. Шевцова Г.О. Еліпсний різновид інфінітивних речень в сучасній українській мові / Г.О. Шевцова // Українське усне літературне мовлення. — К.: Наук. думка, 1967. — С. 235 — 242.
17. Шульгин В.И. Структурно-семантические типы эллиптических предложений в русской разговорной речи : автореф. дис....канд. фил. наук: 10.02.01 / В.И. Шульгин. — К., 1990. — 17 с.

В статье проанализирована коммуникативная специфика побудительных эллиптических конструкций в политическом дискурсе. Описаны сконденсированные структуры и выявлены их коммуникативный потенциал.

Ключевые слова: коммуникативная специфика, побудительные эллиптические конструкции, синтаксическая компрессия, политический дискурс.

This article explains a communicative specificity of impulsive elliptical constructions in political discourse. The condensation structures are described, their communicative potential is discovered.

Key words: communicative specificity, impulsive elliptical constructions, syntactical condensation, political discourse.